

AGG ZOLTÁN

Prof. Dr. Mandel Miklós CSc (1927-2023)

SZERZŐ:

Agg Zoltán, egyetemi docens, Pannon Egyetem Társadalomtudományi Intézet, comitatus91@gmail.com

AUTHOR:

ZOLTÁN AGG, associate professor, University of Pannonia, Institute of Social Sciences, comitatus91@gmail.com

Újabb veszteség érte alkotó közösségünket. Mandel Miklós közgazdász, nyugalmazott egyetemi tanár, a Comitatus Társadalomkutató Egyesület és a Comitatus Önkormányzati Szemle szerkesztőbizottságának alapító tagja, 2023. július 16-án örökre itt hagyott bennünket.

Legutóbb a 90 éves Mandel Miklósról írtunk, ezért a 2017. évi nyári számunkból olvasóink figyelmébe ajánljuk Agg Zoltán (Agg, 2017) és Filep Gyula (Filep, 2017) személyes hangú írásait, melyek megtalálhatók a Comitatus Önkormányzati Szemle új kiadója jóvoltából az sze.hu honlapon Comitatus folyóirat aloldal alatt, de ez a folyóiratszám már régóta fenn van az MRTT honlapján is: comitatus_2017_nyar.pdf (mrstt.hu). Életéről és munkásságáról már korábban is írtunk Varga-Ötvös Bélával együtt a 80. születésnap, majd egyedül a 85. alkalmából. (Lásd Agg, 2007, 2012 és Varga-Ötvös, 2007 cikkeket.) Azóta egy fontos egyetemi eseményen is jelen volt. Vasdiplomát kapott 2007 őszén Simai Mihállyal együtt, aki így emlékezik meg évfolyamtársáról a fejlődésgazdaságtan.hu honlapon ez év július 22-én:

„Mandel Miklóssal közel száz évvel ezelőtt szinte egyidőben léptünk a színpadra (az élet színpadára “ahol mindenkit sok szerep vár” – idézi Shakespeare Ahogy tetszik című drámájában megfogalmazott gondolatokat az 1930-ban született Simai akadémikus), egy olyan világban, amelyik még nem lábalt ki az első világháború tragédiájából és éppen az első hatalmas világgazdasági válság követ-

kezményei szolgáltak „díszletként” a színműhöz. Nemcsak szereplőtársak lettünk, hanem évfolyamtársak, pályatársak, kollégák és barátok is. Mandel Miklós Kaposváron született 1927. július 24-én s pár nappal 96. születésnapja előtt hunyt el. Ezen a színpadon a felvonásokat sajátos rendszerváltásoknak tekintem, amelyek közül szinte mindegyik radikális módon változtatta meg életfeltételeinket. A színpad szereplői számára életpályájuk során többször írták át a forgatókönyvet és a kiosztott szerepek is változtak. Bizonyos fokig a forgatókönyv szerzői között is szerepelhettek.

Az úgynevezett „fordulat évében”, 1948-ban a magyar történelemben döntő átalakuláshoz vezető rendszerváltás kezdeti szakaszában a színpad díszleteit és a szöveggönyv első oldalait az új Közgazdasági Egyetem jelentette. 1948-ban mi voltunk az elsők a felsőoktatásban, akik ezt a szöveggönyvet kézhez kapták. A szereplőtársak sokfelől jöttek e színpadra: voltak köztünk a holokauszt túlélői, szovjet vagy nyugati fogolytáborokból hazatértek, Erdélyből és Csehszlovákiából kitelepültek vagy kitaszítottak, SS-be sorozott sváb bányász fiatalokból vagy Hunyadi páncélgránosokként katonának kényszerítettekől baloldalivá váltak. Felvettek az új egyetemre vagyonuktól megfosztott szülők fizikai munkára kényszerült és az új rendszert magukénak valló gyermekei, voltak a társszereplők között gazdasági cselédek, fizikai munkások. (Vö. Mandel, 2018.)

Ebből a rendkívül vegyes összetételű szereplőgárdából négy évvel később, 1952-ben a számunkra meghatározott szereposztás Mandel Miklósról az egyre nehezebb helyzetben lévő magyar gazdaság központi kérdéseinek elemzését és tervezését határozta meg. Két évig az abban az időszakban igen fontos szerepet játszó Középgépipari Minisztériumban dolgozott közgazdászként. Tapasztalatai és szakmai érdeklődése miatt átirányították a Budapesti Műszaki Egyetemre s onnan vissza a gyakorlati életbe, a Gamma Optikai Művekbe közgazdasági csoportvezetőnek. 1960-ban, tehát abban a szakaszban, amikor már napirenden voltak az ország jövője szempontjából lényegesnek tűnt reformgondolatok, került az Országos Tervhivatal Beruházási Irodájába főmunkatársnak. Később tudományos kutató lett a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetében. Fő témái az ország jövője szempontjából különösen fontos kérdések: a magyar gazdaság ágazati és területi szerkezetének problémái, a beruházások hatékonyságának mérése és növelésének lehetőségei voltak. Ez utóbbi témakörben írta és védte meg a kandidátusi disszertációt 1977-ben. Évtizedeken át sokoldalú szakértői tevékenységet folytatott itthon és külföldön. A nicaraguai kormány például különösen nagyra értékelte az ország gazdasági szervezetének átalakításával kapcsolatos tervezői-szakértői munkásságát. Természetesen folytatta egyetemi oktatói tevékenységét is. Bekapcsolódott és aktív szerepet játszott a közgazdász továbbképzésben. Szerepei között sajátos és érdekes területet jelentett a labdarúgás. Társelnöke volt például a MAFC labdarúgó szakosztályának.

Mandel Miklós végül is a történelem színpadán sok felvonásban, mint a gazdasági fejlődés társadalmi-politikai és intézményi hátterét és a domináló gazdaságpolitikát elemző, gyakran bíráló reformközgazdászként, a gazdaságpolitikai tévelygéseket, hibákat és rossz döntéseket kritizáló tanácsadóként és tanító tudósként írta be nevét pályánk történelmébe. Tanulmányai, fontos forrásai maradnak a kor magyar gazdaságtörténetének is.

A felsőoktatásban betöltött szerepét leginkább tanítványai értékelhetik. Ezért zárom a megemlékezést egy volt hallgatójának Mandel Miklós 80. születésnapjára készült, évekkel ezelőtt közreadott írásával.”

Az írás eredetileg a Comitatusban jelent meg: Varga-Ötvös Béla (2017), de a szerző saját honlapján is elérhető: „Mi mandeliánusok” – Mandel Miklós 80. születésnapjára címmel – ÉrtékTérkép (ertekterkep.hu)

Az írás további részében Mandel Miklós szakmai munkásságáról írt munkákból idézünk néhány bekezdést.

Kereslet-kínálat. A témában etalonnak számít ... Gáspár Lujzával írt cikke A gazdasági folyamatok térben való szintetizálása címmel a Közgazdasági Szemle 1977. májusi számában olvasható. A cikk egyik, a hetvenes évekre vonatkozó, tömör megállapítása ma is aktuális: „A fennálló rendszer tervezésének kétféle aspektusból (területi és ágazati) történő allokációja sajátos kettősséget okoz. A társadalmi közös fogyasztás az eszközszükséglet jelentős részét teszi ki. E szükséglet a népgazdaság meghatározott „területi” egységeiben merülnek fel, míg kielégítésük az ágazati allokáció útján megy végbe. Az ellentmondás így a keresleti struktúra területi és a kínálati struktúra ágazati megközelítésének meg nem feleléséből keletkezik.” (idézett hely 527–528.)

A központosított elvonás-újraelosztás rendszere nem tudta, nem tudja biztosítani a kereslet és a kínálat helyi egyensúlyát, vagyis nem tudja megfelelően biztosítani az értékalkotó képesség megújításának, megújulási szükségletének – akkor: „a munkaerő bővített újratermelésének” – feltételeit. A megújulás eredendő helyszíneivel ab ovo csak alá-fölrendelő viszonyt tud értelmezni, ami a rendszer stratégiai finanszírozási problémája. A felismerés időtálló, hiszen ma, az uniós források elosztása körül, a jövedelmek centralizációja idején, a gazdasági monopóliumok erősödő dominanciája kapcsán hasonló helyzet alakult ki: felszámolódnak a helyi gazdaság (kisipar, kereskedelem, szolgáltatás etc.) és humán infrastruktúra (oktatás, egészségügy, kultúra). A piaci megjelenést, a foglalkoztatást a globális gazdasági tényezők generálják és nem a helyi adottságokból fakadó előnyök. Az egyoldalú gazdasági folyamatok roncsolja a helyi társadalmat, benne a „munkaerőt”. Az emberek, az önkormányzatok a globális megváltót keresik, hogy szolgálhassák, ahelyett, hogy a maguk képességeivel, lokális adottságaival váltanak meg magukat a helyi és azon keresztül a nagyobb piacba integrálódás révén.

Mindebből következően, hogy az aktualizálást lezárjam, a kereslet-kínálati egyensúly helyi-regionális feltételeinek, a helyi piacnak az újratermelését az egyik legfontosabb gazdasági és társadalmi egyensúlyteremtő célnak és eszköznek tartom. Ebben kulcselem az adórendszer decentralizálása, az adóbevételek nagy hányadának garantált helybenhagyása, a forráshelyekre történő visszaforgatása, a helyi vagyontképzés lehetőségének biztosítása. Az egyensúlytalanság tovább élését igazolja Mandel profnak a Comitatusban (2004. nov-dec.) megjelent cikke, melynek már a címe is kerteletlen: A regionalizmus a gazdaságpolitika hátsó udvarában.”

Felgyorsult azóta az idő, sőt tovább gyorsul, mégis most álljunk meg egy pillanatra!

Mintha csak néhány éve lett volna annak, hogy a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságpolitikai Tanszékén elkészült a 101 oldal című, Mandel Miklós 70. éve alkalmából készült kis kötet. (Veress szerk., 1997.) Abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy mint régi tanítvány, egy rövid kis írást publikálhattam ebben a – ma már ritka kincsnek számító – kiadványban. (Abba publikált Andor Lászlótól, Mellár Tamáson át Voszka Éváig a közgazdasági egyetem oktatóinak színe-java. Sajnos a szerzők közül már sokan, így Máriás Antal és Sárközy Tamás professzorok sem élnek, elment egy nagy nemzedék.)

De ugorjunk pár évet! Az interneten böngészve előkerült a veszprem-online is, ahol hírt adnak arról, hogy a 2003. október 2-án, a Megyeház szakkönyvtárában bemutatták a Megyék – Régiók – Európai Unió című tanulmánykötetet, s idézik a kötetben publikáló Mandel Miklós hozzászólását: „Hülyeségnek tartom ezt a megye-régió pártoskodást. Ed-dig minden politikus megbukott, aki hozzányúlt a megyékhez... A másik hülyeség a megyei jogú városok. Akkor jöttek létre, amikor a megyék minden jogukat elveszítették.” A régi-ókról szólva világtörténelmi kitekintést is nyújtott: „A második világháború után Német-országban tartományokat, régiókat, vagyis államszövetséget alakítottak ki, föderalizáltak, decentralizáltak, míg a győztes Szovjetunióban, Moszkvában egy ember kezében volt a teljes irányítás.” Majd kis szünetet követően így folytatta a gondolatmenetét: A decentralizáció (a régiók megélhetésének lényege) az adótól függ. A tudósítás Mandel Miklós véleményét úgy aposztrofálja, hogy a kérdés megoldása egy olyan adóreform, amely mellett a me-gyék maguk gazdálkodhatnak, a náluk elfogyasztott termékek, szolgáltatások adójával. Decentralizálttá téve az országot, térségekre leosztva, nem pedig centralizálttá, mint a rendszerváltás előtti, és sajnos utáni Magyarországon, ahol “minden degenerált minisz-terelnök ragaszkodik az ÁFÁ-hoz”, vagyis a fogyasztáshoz kapcsolódó adók központosít-ásához.

De térjünk vissza a '70-es évek utolsó éveibe. A Mandel Miklós (akkor még) egyete-mi docens és Gáspár Lujza adjunktus által vezetett területfejlesztési szakszemináriumon, a hivatalos állásponttól eltérő véleményekkel is megismerkedhettünk. A néhány fős szem-i-náriumi foglalkozásokra olyan ellenzékinek számító előadók is meghívtak, mint pl. Botos Katalin vagy Tardos Márton. Találkozhattunk felsőbb évesekkel is, így pl. tanúja voltam annak, amikor Bokros Lajos leadta (nem a csomagját, hanem) a frissen bekötött diploma-munkáját, és szabadkozott, hogy még nem tökéletes, de miután sikerült megtanulnia spa-nyolul, bekerült abba az öt főbe, akik a panamai állami egyetemre mehettek el, egy egész évre, vendéghallgatónak.

Mandel tanár úr mindig szípkázott szűkebb körben, ezért igencsak meglepett, hogy amikor az egész évfolyamnak tartott előadást, milyen visszafogott, és halk szavú volt. (Hí-ába, ő ahhoz a nemzedékhez tartozott, akik tudták, hogy nem árt vigyázni a nyilvánosság előtt.) A gazdaságpolitikai kutatócsoport keretein belül, külön munkához is hozzájuthat-tunk, így egy alkalommal, Varga (-Ötvös) Bélával közösen bújhattuk a könyvtárakat, ada-tokat gyűjtve a világ fővárosairól.

Az egyetemhez kapcsolódó, utolsó közös élmény 1980-ból, már végzett hallgatóként, a salgótarjáni Országos Tudományos Diákköri Konferencia Közgazdasági szekciójához kő-tődik, amikor Mandel Miklóssal és Antal Lászlóval, az esti szabad program során töltöt-tünk el egy kellemes estét volt diaktársaimmal, egy kis borocska mellett.

Az egyetemet elvégezve gyakran feljártam a gazdaságpolitikai tanácsokra, és Mandel többször szótá tette, hogy „... mikor hívsz már meg Veszprémbe?” Ami késik, nem múlik – szokták volt mondani –, így 1991. május végén Vörösberényben kápráztatta el a megye-kutatók országos hálózatának rendezvényét. Ekkor alakult meg a COMITATUS Társada-lomkutató Egyesület is.

Felkértük Mandel Miklóst arra is, hogy legyen az egyesület egyik alelnöke, de ezt a megtiszteltetést nem vállalta. Arra viszont örömmel vállalkozott, hogy tagja legyen a COMITATUS Szerkesztőbizottságának, hiszen mint mondta, addig őt soha, sehova,

egyetlen folyóirat szerkesztőbizottságába sem vették be. Ennek valószínűleg az lehetett az oka, hogy a rendszerváltás előtt ellenzékinek tartották, és az is elképzelhető, hogy megfigyelték.

Az internetböngésző programban viszont többször is előkerül a gazdasági reform előkészítésekor végzett munkássága, így a Szabó Kálmánnal közösen írt, 1966-os tanulmánya. (Lásd „Rendszerváltás a közgazdaságtanban” c. kiadványban a „Viták a „terv” és a „piac” viszonyáról” c. fejezetet. Itt hivatkoznak „Az állóeszköz-gazdálkodás helye az új mechanizmusban” c. cikkükre.)

Az egyetemen befutott karrierjéről a gazdaságpolitikai tanszék vezetéséről való lemondásáról aki többet akar tudni, az keresse meg Veress József prof. írói álnéven publikált önéletrajzú ihletésű könyvét (Fiala-Ripper Iván: Lék). Bár az eseményeket Mandel nyilván másképpen élte meg, hiszen csak legyintett egyet, amikor felelevenítettük ezt az epizódot.

A folyóirat szempontjából sokkal jelentősebb, hogy szinte minden évben, egy-egy fontos cikket publikált, amit aztán esetenként kötetbe is beszerkesztettünk (lásd COMITATUS Repertórium, 2002. évi különszám, illetve ennek folytatásaként a 2007. január-februári duplaszám függelékét). Azóta megjelent egy újabb, az előzőeket is magában foglaló Repertórium (Agg szerk., 2018.). Rendszeres előfizetője volt a COMITATUS-nak, bár gyakran elkeverte a befizetési csekket, ezért abban állapodott meg a szerkesztővel, hogy a folyóiratért cserébe minden évben legalább egy tanulmányt ír szerzői díj nélkül. Ma már, amikor más folyóiratokhoz hasonlóan mi sem tudunk szerzői díjat fizetni, telefonon közölte, hogy ezek után újból előfizet, sőt több példányt is megvásárol azokból a számokból, ahol a legutóbbi cikkei megjelentek.

Néhány fontosabb tanulmányát érdemes lenne újból kiadni, hogy Mandel Miklós barátai és tisztelői és akik még nem ismerik műveit, egy kötetben kézbe vehessék. Így gondolatai és szelleme akkor is fennmarad, ha mi már nem leszünk.

IRODALOMJEGYZÉK

- Agg Zoltán (szerk.): *Repertórium 1991–2018*, Comitatus Önkormányzati Szemle, 2018/28, 3–105.
- Agg Zoltán: *Mandel Miklós immár 90 éves lett!*, Comitatus Önkormányzati Szemle, 2017/27, 3–11.
- Agg Zoltán: *Mandel Miklós 85!*, Comitatus Önkormányzati Szemle, 2012/22, 3–7, 5.
- Agg Zoltán: *Mandel Miklós 80 éves*, Comitatus Önkormányzati Szemle, 2007/17, 3–7, 5.
- Filep Gyula: *Mandel Miklós Nyíregyházán: a professzor úr 90. születésnapjára*, Comitatus Önkormányzati Szemle, 2017/27, 12–14.
- Mandel, Miklós: *Visszaemlékezés az 1946-ban útjára indult Magyar, 1948-tól Magyar Marx Károly, a rendszerváltás után Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási, 2004-től Budapesti Corvinus Egyetemre*, Köz-gazdaság, 2018/13.
- Varga-Ötvös Béla: *„Mi mandeliánusok” – Mandel Miklós 80. születésnapjára*, Comitatus Önkormányzati Szemle, 2007. június.
- Veress József (szerk.): *101 oldal: írták Mandel Miklós barátai*, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 1997, 101. ISBN: 9635031629

•
Veszeli Lajos: Trianon utóélete 09 – ceruzarajz